

Magdalena Dej*, Katarzyna Zajda**

KONTRURBANIZACJA I JAKOŚĆ ŻYCIA NA WSI¹

Abstrakt. W artykule poruszono kwestię kontrurbanizacji oraz jej związków z jakością życia na wsi. W pierwszej części artykułu zarysowano rozumienie pojęcia kontrurbanizacji i przedstawiono szeroki przegląd literatury międzynarodowej, jaka na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat powstała na ten temat. Odniesiono się zwłaszcza do tych prac, które wskazują na potrzebę prowadzenia badań z zakresu kontrurbanizacji w Europie Środkowo-Wschodniej. W dalszej części przeanalizowano różne motywy migracji na peryferyjne obszary wiejskie, zwłaszcza w kontekście powiązań pomiędzy procesami kontrurbanizacji a jakością życia. Zwrócono uwagę zarówno na motywy pozytywne – migracja na obszary wiejskie powodowana chęcią podniesienia jakości życia, oraz negatywne (migracje powodowane presją sytuacji życiowej) – wybór wsi jako miejsca zamieszkania wynikający z chęci redukcji kosztów utrzymania czy konieczności zaopiekowania się najbliższymi krewnymi. W końcowej części artykułu, na podstawie istniejącego stanu wiedzy sformułowano propozycję kilku problemów badawczych, które zdaniem autorek powinny w najbliższym czasie zostać podjęte na gruncie polskim, w ramach szerokiich interdyscyplinarnych studiów z zakresu geografii, socjologii i innych nauk społecznych.

Słowa kluczowe: kontrurbanizacja, jakość życia, wieś.

1. Wprowadzenie

Proces kontrurbanizacji po raz pierwszy opisany przez Berry'ego (1976) zaznacza się w wysoko rozwiniętych krajach Zachodu już od lat 70. XX w. Jego przebieg, intensywność i przyczyny odznaczają się bardzo dużym zróżnicowaniem pomiędzy poszczególnymi krajami i regionami. W polskiej literaturze przedmiotu rzadko jest poddawany analizie, choć wyniki analiz statystycznych wskazują na obserwowany w ostatnich latach wzrost liczby ludności wiejskiej w Polsce będący skutkiem procesów migracyjnych (Szymańska, Biegańska 2011).

* Dr, Instytut Rozwoju Miast, ul. Cieszyńska 2, 30-015 Kraków; e-mail: mdej@irm.krakow.pl, magdadej@gmail.com

** Dr, Katedra Socjologii Wsi i Miasta, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, 90-214 Łódź; e-mail: katarzyna.zajda@uni.lodz.pl

¹ Prace nad artykułem prowadzone były w ramach projektu Polsko-Niemieckiej Fundacji na Rzecz Nauki pt. *Analiza europejskiej idei partnerstw miejsko-wiejskich i ich implementacji w Europie*, realizowanego w latach 2015–2016 przez Instytut Rozwoju Miast w Krakowie i HafenCity Universität w Hamburgu.

Wiele trudności w prowadzeniu badań nad kontrurbanizacją następcza brak jednej definicji i rozumienia tego pojęcia. Próby określenia specyfiki tego procesu podejmowali geografowie, socjologowie i demografowie. Pomimo że niektórzy badacze uznają koncepcję kontrurbanizacji za niejednoznaczną i chaotyczną (Champion 1992, 1988; Halfacree 1994), generalnie przyjmuje się dwa sposoby definiowania tego procesu. Kontrurbanizacja *sensu largo* (utożsamiana z pojęciem dekoncentracji) rozumiana jest jako proces, w którym dochodzi do transformacji systemu osadniczego na poziomie krajowym lub regionalnym ze stanu koncentracji ludności do stanu jej dekoncentracji. W myśl tej definicji następuje wzrost obszarów pozametropolitalnych szybszy niż obszarów metropolitalnych (Champion, Vander motten 1997). Z kolei kontrurbanizacja *sensu stricte* polega na migracjach ludności z obszarów o większej koncentracji w kierunku obszarów, gdzie ta koncentracja jest mniejsza (Mitchell, Bryant 2009).

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są potencjalne związki między kontrurbanizacją (*sensu stricto*) a jakością życia na wsi. Co prawda, analiza literatury przedmiotu wskazuje, iż mogą być one dwustronne, tym niemniej deficyt badań empirycznych nakazuje postawienie szczegółowych pytań badawczych w tym zakresie. Na podstawie istniejącej literatury przedmiotu postaramy się określić te związki, ukazując pozytywne i negatywne skutki oddziaływania kontrurbanizacji na jakość życia mieszkańców wsi.

2. Kontrurbanizacja w literaturze przedmiotu

Procesy dekoncentracji ludności silnie powiązane z kontrurbanizacją obserwowane są w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej od kilkudziesięciu lat i szeroko dyskutowane w literaturze przedmiotu. Jako pierwsi zajęli się tym Brian Berry i Calvin Beale, którzy badali te procesy w USA w oparciu o dane spisowe dla lat 1970–1974. Stwierdzili wzrost liczby ludności w obszarach niemetropolitalnych, jednak dotyczył on tylko niektórych obszarów, przede wszystkim stanów północnowschodnich, zachodnich i południowych, o relatywnie wysokich dochodach, dużej gęstości zaludnienia, na terenie których istniały uczelnie wyższe (Beale 1974, 1976, 1977; Berry 1976a, b; Berry, Gillard 1977). W kolejnych latach zagadnienie to szeroko analizowane było w odniesieniu do krajów Europy Zachodniej (Champion 1981, 1987, 1992, 1993a, b, 1994, 2000; Bolton 1988; Champion, Watkins 1990; Cross 1990; Robert, Randolph 1983; Dean 1986; Kontuly i in. 1986; Perry i in. 1986; Cawley 1990; Lewis 2000; Bijker, Haartsen, Strijker 2012), Kanady (Bourne, Simmons 1979; Joseph, Cloutier 1991; Joseph i in. 1988; Brierley, Tod 1990; Anderson, Papageorgiou 1992), a także Australii i Nowej Zelandii (Bourne, Logan 1976; Hugo, Smailes 1985; Hugo 1986, 1994; Hugo, Bell 1998 i in.). Opracowania na temat kontrurbanizacji

pojawiają się na Zachodzie nieprzerwanie od kilkudziesięciu lat, także i współcześnie wielu badaczy podejmuje to zagadnienie. Warto zwrócić uwagę zwłaszcza na prace brytyjskie, które stanowią niejednokrotnie wieloletnie programy badawcze, prowadzone przez tych samych badaczy (m.in. Boyle, Haffacre, Robinson 2013). Tematyka kontrurbanizacji do chwili obecnej znajduje zresztą swe miejsce na łamach najbardziej renomowanych czasopism naukowych poświęconych tematyce wiejskiej (m.in. Journal of Rural Studies; por. m.in. Mitchell, Madden 2014).

W Europie Środkowo-Wschodniej badania nad tym zagadnieniem praktycznie nie były prowadzone, przez co występowanie tego procesu, jego skala, jak i charakterystyka nie są dobrze rozpoznane. Jednym z nielicznych artykułów, który dotyczy tego zagadnienia w odniesieniu do Europy Środkowo-Wschodniej, jest praca D. Brown i K. Schafft (2002) poświęcona Węgrom, w której autorzy skupiają się na analizie dekoncentracji ludności w okresie transformacji systemowej. Zwracają oni uwagę na konieczność przeprowadzenia badań w odniesieniu do krajów regionu. Pytają: „jaka jest sytuacja w Polsce, Czechach, Słowacji, i u innych postsocjalistycznych sąsiadów Węgrów?” (tłum. autorki) (Brown, Schafft 2002: 243). W ostatnim czasie lukę w tym zakresie w odniesieniu do Czech w jakimś stopniu zapełnia praca M. Simona (2014) koncentrująca się na analizie strategii kontrurbanizacyjnych zaobserwowanych w wybranych peryferyjnych obszarach wiejskich tego kraju. Także i ten autor podkreśla brak badań nad problematyką kontrurbanizacyjną w odniesieniu do krajów postsocjalistycznych, zauważając, iż: „Badania miejsko-wiejskie w krajach postsocjalistycznych koncentrują się na transformacji systemów miejskich, wpływie migracji międzynarodowych oraz zjawisku suburbanizacji i rozlewania się miast, tymczasem bardzo niewielka uwaga badaczy skupia się na migracjach o charakterze kontrurbanizacyjnym” (tłum. autorki) (Simon 2014: 117).

W polskiej literaturze przedmiotu brakuje analiz kontrurbanizacji, jej przyczyn i konsekwencji dla układów lokalnych. Wzmianki na ten temat pojawiają się jedynie przy okazji szerszych opisów procesów migracyjnych i nie są podparte pogłębionymi badaniami. D. Szymańska i J. Biegańska stwierdzają na przykład: „W Polsce, tak jak w wielu innych krajach europejskich, obserwujemy zjawisko kontrurbanizacji, wywołane różnymi zachowaniami i preferencjami migracyjnymi ludności” (2011: 96). Autorki nie przedstawiają jednak wyników badań, które potwierdzałyby tę tezę. Spośród polskich badaczy zagadnieniem kontrurbanizacji za Zachodzie szeroko zajmował się J. Grzeszczak (1996, 1998). Zauważa on: „Dyskusja kontrurbanizacyjna, która zajęła tyle miejsca i wzbudziła tak wiele emocji na forum międzynarodowym pod koniec lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych, przeszła prawie bez echa na gruncie polskim [...]. Jest rzeczą zastanawiającą, w ogóle, że w tekstach autorów polskich trudno znaleźć termin kontrurbanizacja” (Grzeszczak 1996: 65). Co ciekawe, temu procesowi poświęca się coraz więcej uwagi w mediach, czego przykładem jest zbiór reportaży A. Kamińskiej (2011), w którym przedstawia ona doświadczenia osób, które podjęły decyzję o przeprowadzce z dużych miast na wieś, ale nie tę bezpośrednio

sytuowaną w pobliżu aglomeracji miejskich i poddawaną procesowi suburbanizacji, ale tę często bardzo daleko położoną od jakichkolwiek obszarów miejskich, można rzecz „prawdziwie peryferyjną”, cechująca się (najczęściej) ponadprzeciętnymi walorami przyrodniczymi i wpisująca w idyllę wsi spokojnej i wesołej.

3. Kontrurbanizacja a motywy migracji na wieś

Analizując światową literaturę przedmiotu można zauważyć różne sposoby ujmowania tematyki kontrurbanizacji. Zagadnienie to podejmowane jest w różnych skalach przestrzennych, zarówno w skali krajowej czy regionalnej (m.in. Bijker, Haartsen, Strijker 2012), jak i z perspektywy lokalnej (m.in. Spencer 1997; Jauhainen 2009; Dahms 1995). Autorzy przyjmują ponadto różne perspektywy badawcze – perspektywę odśrodkową, w której kontrurbanizacja analizowana jest z perspektywy obszaru, na który napływa ludność (m.in. Dahms, McCormb 1999) i perspektywę dośrodkową, gdzie procesy te badane są z punktu widzenia miast, z których odpływają mieszkańcy (m.in. Gkartzios 2014). W jeszcze innym ujęciu badania skupiają się na skutkach procesu kontrurbanizacji, zarówno dla obszarów zyskujących nowych mieszkańców (m.in. Dahms, McCormb 1999), jak i tracących. Liczna grupa badaczy analizowanej problematyki skupia się na przyczynach i motywach, jakimi kieruje się ludność migrująca na tereny pozametropolitalne (m.in. Halliday, Coombes 1995; Wamsley, Epps, Duncan 1998; Bijker, Haartsen, Strijker 2012).

Jak podkreślają R. Bijker, T. Haartsen i D. Strijker (2012) w potocznym dyskursie przyczyny migracji ludności miejskiej na wieś najczęściej wiązane są z tzw. wiejską idyllą, pragnieniem życia w ciszy, spokoju, z dala od miejskiego zgiełku, natłoku ludzi, w zgodzie z naturą, bez zbędnego pośpiechu. Tymczasem u podłoża kontrurbanizacji leży bardzo wiele motywacji różnych kategorii migrantów. Autorzy na podstawie badań przeprowadzonych na obszarach wiejskich Holandii, jak również bardzo wnikliwego przeglądu literatury przedmiotu, wyróżnili kilka kategorii migrantów miejskich, których przesiedlenia wpisują się w proces kontrurbanizacji. Należy bowiem zaznaczyć, iż jest to proces odmienny od suburbanizacji, której cechą charakterystyczną jest nie tylko ruch migracyjny ludności miejskiej do strefy podmiejskiej (w warunkach polskich bardzo często do gminy wiejskiej bezpośrednio graniczącej z miastem), ale również relatywnie stałe utrzymywanie związków migrantów z miastem, czy to pod postacią wykonywania tam pracy, czy korzystania z miejskiej infrastruktury społecznej (w tym placówek służby zdrowia, a także placówek kulturalnych) (por. Kajdanek 2012)².

² A. Spellerberg, D. Huschka i A. Habich podkreślają, iż cechą obszarów poddanych suburbanizacji jest bardzo dobra dostępność wzorów kulturowych właściwych dla wsi i dla miasta, a także słabe poczucie identyfikacji ich mieszkańców z obszarem zamieszkania (2007: 288).

Migranci przesiadający się na obszary usytuowane dalej, to jest nieulokowane w strefach bezpośredniego oddziaływania miast i ich aglomeracji, których ruch migracyjny wpisuje się i świadczy o wystąpieniu procesu kontrurbanizacji, tracą stały związek z miastem (por. Heffner, Czarnacki 2011: 10).

Ci migranci bynajmniej nie tylko cechują się wysokim statusem społeczno-ekonomicznym. Nie są to również przede wszystkim osoby w wieku emerytalnym (por. Steenbekkers i in. 2006). Do wspomnianych kategorii należą: migranci powracający (*return migrants*), wśród których znajdują się zarówno ci, którzy powracają na wieś po to, by zintensyfikować kontakty z osobami bliskimi, rodziną, zrealizować potrzeby emocjonalne swoje i swoich bliskich, jak i ci, którzy powracają na wieś po to, by świadczyć usługi opiekuńcze swoim bliskim (np. opiekować się swoimi rodzicami/innymi bliskimi będącymi w podeszłym wieku lub rodzicami/innymi bliskimi doświadczającymi poważnej choroby). W zbiorowości migrantów powracających są i ci, którzy poszukują na wsi tańszego miejsca do życia, niższych kosztów utrzymania (łącznie z możliwością posiadania przydomowego ogródka, który bynajmniej nie służy produkcji żywności ekologicznej na własne potrzeby, ale zaspokojeniu jednej z podstawowych potrzeb biologicznych, innymi słowy ma stanowić alternatywę dla kupowania niektórych produktów w sklepach) (por. Andersen 2011 za: Bijker, Haartsen, Strijker 2012: 491). W tej zbiorowości można wyróżnić w końcu i te osoby, które na wsi poszukują miejsca zatrudnienia, którego nie udało się znaleźć w mieście. Ponadto w zbiorowości osób przemieszczających się na wieś, których migracje wpisują się w proces kontrurbanizacji znajdują się bardzo dobrze sytuowane osoby w wieku produkcyjnym, często rodziny z małymi dziećmi oraz osoby w wieku emerytalnym (*ibidem*: 490–491).

Każdej z tych kategorii przyświecają inne motywy migracji powiązane ze strategiami życiowymi obieranymi dobrowolnie lub pod presją sytuacji życiowej swojej czy swoich bliskich. Migracje „dobrowolne” są efektem poszukiwania wyższego poziomu jakości życia najczęściej przez osoby o wysokim statusie społeczno-ekonomicznym. O wyborze danej lokalizacji decydują tutaj przede wszystkim walory środowiska naturalnego, atrakcyjność przyrodnicza danego obszaru, możliwości rekreacyjne, ale również jakość infrastruktury technicznej (w tym dróg) oraz społecznej (w tym dostępność do służby zdrowia, usług opiekuńczych dla osób starszych oraz dzieci, oferta instytucji kultury, np. w zakresie spędzania czasu wolnego). D. Brown i K. Schafft (2002) zauważają, za Zielinsky (1971), iż: „Zjawisko kontrurbanizacji postrzegane jest jako element procesu rozwoju społeczeństwa, w którym jakość życia, różnego rodzaju udogodnienia dla mieszkańców odgrywają coraz większą rolę w momencie podejmowania decyzji o relokacji do obszarów słabiej zaludnionych, zarówno dla osób w wieku produkcyjnym, jak i emerytalnym” (s. 234) (tłum. autorki).

Dążenie do podwyższenia poziomu jakości życia nie jest natomiast główną zmienną decydującą o migracji na wieś tych osób, które niejako zmusiła do tego

sytuacja życiowa. Jak zauważono są to często tzw. „uciekiniery przemysłowi”, którzy na wsi poszukują tańszych mieszkań, niższych kosztów utrzymania, możliwości samozaopatrzeniowych itp. (por. G k a r t z i o s 2014), ale również pracy³. Owszem znalezienie pracy tę jakość życia może podnieść, ale w przypadku „uciekiniarów przemysłowych” raczej można mówić o motywacjach takich jak chęć utrzymania obecnego poziomu jakości życia lub przeciwdziałania jego obniżeniu niż o pragnieniu znaczącej poprawy w tym zakresie. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż to ten typ kontrurbanizacji może dominować w krajach rozwijających się, w tym w krajach bloku postkomunistycznego. D. Brown i K. Schafft (2002) zwracają uwagę: „Podczas gdy dekoncentracja w Stanach Zjednoczonych, Europie Zachodniej i innych wysoko rozwiniętych krajach stanowi często przejaw rewitalizacji wsi i odzwierciedla styl życia osób, które decydują się na przeprowadzkę, na Węgrzech dekoncentracja ta może stanowić wynik wewnętrznych migracji ludności na tereny peryferyjne, których niższy poziom rozwoju czyni z nich atrakcyjne lokalizacje mieszkaniowe” (s. 242) (tłum. autorki).

4. Kontrurbanizacja a jakość życia na wsi

Jakkolwiek motywy migracji ludności miejskiej na obszary usytuowane poza strefami bezpośredniego oddziaływania miast są różnorodne, wśród nich ważne miejsce znajdują te związane z potrzebą podniesienia poziomu jakości życia (por. F o u l k e s, N e w b o l d 2008)

Problematyka jakości życia na wsi jest podejmowana w polskiej literaturze przedmiotu dość rzadko – do nowszych prac, na które szczególnie warto zwrócić uwagę, należą te autorstwa A. Murawskiej (2012), K. Mrozika (2013), M. Woźniaka (2015) oraz A. Michalskiej-Żyły (2016). W literaturze zagranicznej publikacji na ten temat jest natomiast wiele (np. S p e l l e r b e r g, H u s c h k a, H a b i c h 2006 D’A g o s t i n i, F a n t i n i 2008 S h u c k s m i t h i n. 2009 R i m k u v i e n e 2013; S p o o r, T a s c i o t t i, P e l e a h 2014).

Zarówno autorzy polscy, jak i zagraniczni wskazują na liczne trudności w prowadzeniu badań na ten temat. Jak zauważa D. Rimkuviene badania dotyczące jakości życia na wsi napotykają wiele problemów, poczynając od problemów metodologicznych (choćby z poziomu definicji pojęcia, jego operacjonalizacji,

³ Podział ten częściowo łączy się z szeroką dyskusją na temat procesu kontrurbanizacji w kontekście przesunięcia przemysłowego miasto-wieś (*urban-rural manufacturing shift*). W dyskursie tym obecne są koncepcje przypisujące większe znaczenie czynnikowi zatrudnienia (*employment-led* bądź *production-led explanations*) oraz takie, które eksponują głównie czynnik ludnościowy (*population-led* bądź *consumption-led explanations*). W myśl pierwszej interpretacji przesunięcie ludnościowe postępuje za przesunięciem zatrudnienia, natomiast w drugim ujęciu przesunięcie zatrudnienia stanowi następstwo przesunięcia ludności lub towarzyszy mu, lecz raczej nie wyprzedza (G r z e s z c z a k 1998)

przełożenia różnych wymiarów jakości życia na poziom wskaźników, co zresztą jest również domeną badań jakości życia mieszkańców miast), a skończywszy na różnicach kulturowych dotyczących kształtowania potrzeb życiowych mieszkańców różnego typu wsi (2013: 56). Nie ma zgody co do tego, czym jest jakość życia, jak ją definiować. M. Woźniak, prowadząc badania na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego, określił ją jako stopień satysfakcji człowieka czy społeczeństwa z całości kształtu swej egzystencji wynikający z indywidualnych doświadczeń, ambicji, relacji (2015: 68). Według A. Murawskiej (analizującej zmiany w poziomie i jakości życia na obszarach wiejskich w całej Polsce) jest to ocena poziomu satysfakcji z podstawowych warunków egzystencji ludności zamieszkałej na wsi (2012: 170). K. Mroziak w swojej pracy nie podaje w ogóle definicji jakości życia, skupiając się na charakterystyce jej wybranych elementów, takich jak standard zamieszkania (zamieszkiwana powierzchnia, posiadanie działki), jakość środowiska naturalnego, dostępność terenów rekreacyjnych (2013: 92). Podobnie Agnieszka Michalska-Żyła (analizując obiektywny wymiar jakości życia mieszkańców gmin wiejskich usytuowanych w województwie łódzkim) skupia uwagę nie tyle na definicji jakości życia, ile na charakterystyce jej dwóch wymiarów: subiektywnego i obiektywnego. Píše: „Badając indywidualną, subiektywną jakość życia, analizuje się zadowolenie z życia jako całości [...]. Natomiast zbiorową, obiektywną jakość życia opisuje się i ocenia na podstawie danych zastanych pochodzących głównie z oficjalnych statystyk” (2016: 57). Dane te dotyczą kondycji materialnej i środowiska życia jednostek, w szczególności materialnych warunków życia, zdrowia, edukacji, aktywności ekonomicznej, więzi i relacji społecznych, jakości infrastruktury i środowiska naturalnego (Michalska-Żyła 2016: 5; por. Słaby 2007).

Nie ma zgody wśród autorów również co do tego, jakie zmienne wchodzi w skład obiektywnej i subiektywnej jakości życia (Rogala 2015: 60; Borys, Knippschild (red.) 2014). Tym niemniej, co podkreślają L. D'Agostini i A. Fantini powszechne jest przekonanie, iż badając jakość życia, należy uwzględnić zarówno subiektywny, jak i obiektywny jej wymiar, to jest zarówno satysfakcję z życia, jak i zewnętrzne warunki, które ją kształtują (2008: 488).

Interesującym wątkiem prowadzonych analiz są rozbieżności między różnymi wymiarami jakości życia, jako że podniesienie poziomu obiektywnej jakości życia, np. poprzez podniesienie jakości służby zdrowia, dostępu do edukacji, jakości infrastruktury i środowiska naturalnego, poprawę dostępności miejsc pracy nie musi przekładać się na wzrost poziomu subiektywnej jakości życia (D'Agostini, Fantini 2008: 488). Relatywnie niski poziom obiektywnej jakości życia nie musi oznaczać braku satysfakcji z zamieszkiwania w danej lokalizacji i przekładać się na niski poziom subiektywnej jakości życia mieszkańców danego układu lokalnego. O rozbieżności między obiektywną i subiektywną jakością życia w kontekście porównań międzynarodowych piszą M. Shucksmith, S. Cameron, T. Merridew i F. Pichler. Podkreślają oni, iż w grupie krajów rozwijających się

niższe wartości wskaźników obiektywnej jakości życia dla obszarów wiejskich nie przekładają się na niższy poziom subiektywnej jakości życia ich mieszkańców (2009: 1288). Ten fakt został także zauważony w badaniach zespołu Shuchsmitha z 1996 r. przeprowadzonych w Szkocji. Z badań tych wynikało, iż respondenci braków w wyposażeniu własnych mieszkań oraz infrastrukturze komunalnej nie oceniali negatywnie, jako że odnosili stan obecny do okresu swojego dzieciństwa i wyposażenia domu rodzinnego, w którym często brakowało tak elementarnych udogodnień, jak bieżąca woda, elektryczność i telewizja (Shucksmith, Chapman, Clark 1996 za: Shucksmith 2009: 1288).

W polskich badaniach dotyczących jakości życia na wsi również zaobserwowano rozbieżność między niektórymi wymiarami jakości życia. Dla przykładu A. Murawska zauważa: „Wyniki badań pokazały, iż słabo rozwinięta infrastruktura techniczna na obszarach wiejskich nie koresponduje ze stopniem zadowolenia z warunków mieszkaniowych i miejsca zamieszkania. Zadowolenie z warunków bytowych jest wyrażane przez mieszkańców wsi nader często, gdyż ponad trzy czwarte respondentów jest zadowolonych lub bardzo zadowolonych z warunków mieszkaniowych i miejsca zamieszkania. Podobne wyniki odnotowano dla mieszkańców w Polsce ogółem, pomimo widocznych różnic pod względem dostępu do infrastruktury technicznej na obszarach miejskich i wiejskich” (2012: 179). M. Halamska wskazuje na czynniki kulturowe potencjalnie różnicujące subiektywną jakość życia mieszkańców wsi i miast. Standard życia (jako wskaźnik jakości życia) mieszkańców wsi jest niższy niż ten, który cechuje mieszkańców miast – użytkowana przez nich przestrzeń mieszkalna jest, co prawda, większa, jednak uboższe jest jej wyposażenie, np. w sprzęty AGD takie jak zmywarka. Mieszkańcy wsi braku tych sprzętów często nie odczuwają jednak w kategoriach istotnych deficytów, gdyż nie postrzegają ich jako ważnych i użytecznych w ich domach. Innymi słowy wielu mieszkańców wsi nie decyduje się na zakup zmywarki nie dlatego, iż ich na to nie stać, tylko dlatego, że nie odczuwają takiej potrzeby (2013: 30). Autorka wskazuje również, iż mieszkańcy wsi znacznie częściej niż mieszkańcy miast stoją na stanowisku, iż to instytucja państwa powinna umożliwić im zaspokojenie wielu potrzeb, np. związanych z ochroną zdrowia. W związku z powyższym nie są zainteresowani, w takim stopniu jak mieszkańcy miast, korzystaniem z prywatnych placówek służby zdrowia. Ich braku nie postrzegają w kategoriach deficytów rzutujących na jakość ich życia (Halamska 2013: 32).

Zatem, charakteryzowanie w literaturze przedmiotu mieszkańców wsi poprzez pryzmat gorszego wykształcenia, słabszego dostępu do edukacji i zróżnicowanych miejsc pracy, niższych dochodów, a samej wsi jako obszaru deficytów w zakresie infrastruktury komunikacyjnej i społecznej nie musi oznaczać, iż subiektywna jakość życia mieszkańców wsi jest znacznie niższa od tej, która cechuje mieszkańców miast. Proces kontrurbanizacji (zwłaszcza jego typ związany z „dobrowolnymi” migracjami) może być świadectwem tego, iż obiektywne wymiary jakości życia nie przesądzają o atrakcyjności danej przestrzeni, a obszary

depopulacyjne, peryferyjne również posiadają zasoby, które odpowiednio zaktywizowane mogą przyciągać nowych mieszkańców (choć nie na skalę masową). Ponadto, dla pewnej grupy osób, które podejmują decyzję o migracji z ośrodków metropolitalnych w kierunku obszarów peryferyjnych, swoisty „niedorozwój” tych terenów, gorsze wyposażenie w różnego rodzaju udogodnienia, można rzec, niższy poziom obiektywnej jakości życia mogą stanowić o ich atrakcyjności.

5. Związki kontrurbanizacji i jakości życia na wsi – propozycja problemów badawczych

Proces kontrurbanizacji można rozpatrywać poprzez pryzmat przepływów różnego rodzaju zasobów między miastem a wsią. Z jednej strony migrująca ludność miejska, zwłaszcza cechująca się wysokim statusem społeczno-ekonomicznym, jest nośnikiem różnego rodzaju zasobów, które mogą oddziaływać na wieś i jej mieszkańców. Z drugiej strony, to jakość życia na wsi może kształtować proces kontrurbanizacji, nasilać go, ale też hamować.

Jak zauważono w poprzedniej części pracy, w Polsce brakuje kompleksowych opracowań dotyczących kontrurbanizacji, jej uwarunkowań i konsekwencji. Brakuje też pogłębionych badań, które starałyby się uchwycić skalę i charakterystykę tego zjawiska, również w ujęciu przestrzennym. Literatura dotycząca jakości życia na wsi również nie jest obszerna. W związku z powyższym postulujemy zadanie co najmniej kilku pytań w przyszłych projektach badawczych.

Pierwsze dotyczy określenia skali zjawiska, w tym zlokalizowania obszarów/regionów, w których ma miejsce proces kontrurbanizacji. Można przypuszczać, iż może być on nasilony tam, gdzie obserwuje się intensywne ruchy migracyjne, to jest w Polsce Zachodniej i Południowej (R o s n e r 2010: 48), a także w innych obszarach o dużej atrakcyjności przyrodniczej. Dalej, interesujące jest, czy obszary te tworzą pewne typy różnicowane m.in. cechami osób migrujących, ich motywami. Czy między tymi typami a jakością życia na wsi istnieją zależności, a jeśli tak, to jaką mają siłę i kierunek? Postawienie powyższego pytania wydaje się tym bardziej interesujące, iż można przypuszczać, iż związek zostanie zaobserwowany tylko pomiędzy niektórymi typami obszarów podlegających procesowi kontrurbanizacji i niektórymi wymiarami jakości życia mieszkańców wsi. Mając na uwadze chociażby wybrane zmienne jakości życia zaproponowane w Diagnostyce społecznej 2015, takie jak: dobrostan społeczny (w tym brak poczucia osamotnienia), poziom cywilizacyjny (w tym poziom wykształcenia), dobrobyt materialny – dochód gospodarstwa domowego na jednostkę ekwiwalentną czy występowanie patologii na danym obszarze (C z a p i ń s k i, P a n e k (red.) 2015: 418), można pokusić się o argumentację, która ukazałaby złożoność relacji między typami obszarów podlegających kontrurbanizacji a wybranymi zmiennymi jakości życia.

Brak poczucia osamotnienia, potrzeba kontaktu z innymi ludźmi, tożsamości z miejscem, przynależności do niego może stanowić jedną z przesłanek sprzyjających podjęciu decyzji o migracji na wieś. Wizerunek wsi funkcjonujący w świadomości mieszkańców miast, korespondujący z archetypem wiejskiej idylli, zawiera w sobie elementy, takie jak tradycyjnie pojmowana instytucja sąsiedztwa utożsamiana z miłym i pomocnym sąsiadem, wspólnotą ludzi, którzy siebie znają i dbają o swoją miejscowość, a także z poczuciem bezpieczeństwa powiązaniem z wysokim stopniem kontroli społecznej (por. H a l a m s k a 2011). Z drugiej strony relacje między miejscową ludnością a migrantami nie muszą przyczyniać się do zrealizowania ich potrzeby przynależności czy szerzej do budowy kapitału społecznego rozumianego jako potencjał do współpracy oparty na wzajemnym zaufaniu, wspólnie podzielanych normach i wartościach, przynależności do tych samych sieci społecznych (por. Z a j d a 2011). Należy bowiem mieć na uwadze, iż mieszkańcy wsi są znacznie mniej ufni w porównaniu do mieszkańców miast (zwłaszcza największych⁴) (C y b u l s k a 2012: 4–5). Cechuje ich natomiast większa ufność do bezpośredniego otoczenia (najbliższej i dalszej rodziny, znajomych, osób, z którymi pracują na co dzień, sąsiadów⁵) (*ibidem*: 9–10). To na rzecz swojego środowiska są oni gotowi działać społecznie. W mniejszym stopniu niż mieszkańcy największych miast wyrażają natomiast gotowość do wspierania osób obcych (K o w a l c z u k 2012: 2, 6) oraz rzadziej zgadzają się z opinią, iż ludzie tacy jak oni, działając wspólnie z innymi, mogą pomóc potrzebującym lub rozwiązać niektóre problemy swojego środowiska, osiedla, wsi lub miasta (*ibidem*: 4). Innymi słowy, wzajemne relacje między migrantami a miejscową ludnością, potencjalnie rzutujące na subiektywny wymiar jakości życia jednych i drugich, zależeć będą od procesu komunikacji między nimi. Może on mieć miejsce podczas transakcji handlowo-usługowych albo też dotyczyć sfery spotkań towarzyskich. Przebieg komunikacji w jednym i drugim przypadku jest bardzo ważny. Relacje handlowo-usługowe mogą przekładać się na kontakty towarzyskie, budowanie więzi sąsiedzkich między ludnością napływową a rdzennymi mieszkańcami, a także na kształtowanie poczucia tożsamości z miejscem, jak to się często dzieje w przypadku kupowania produktów lokalnych czy tradycyjnych (por. T w a r d z i k 2011). Migranci mogą stanowić również nośnik zmian społecznych na wsi, np. w zakresie stylów życia, procesów odnowy wsi, które to zmiany mogą

⁴ W badaniu CBOS z 2012 r. na skali zaufania o rozpiętości od –3 do +3 tej zbiorowości terytorialnej została przypisana wartość –0,84. Dla porównania wartości przypisane innym zbiorowościom terytorialnym wynosiły odpowiednio: dla miast do 20 tys. mieszkańców –0,59, dla miast liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców –0,54, identycznie jak dla miast od 101 do 500 tys. mieszkańców oraz –0,34 dla miast największych (powyżej 501 tys. mieszkańców) (C y b u l s k a 2012: 4–5).

⁵ Średni wskaźnik zaufania sfery prywatnej mierzony na skali od 0 do 8 dla wsi wynosi 5,78 (dla innych zbiorowości terytorialnych odpowiednio: dla miast do 20 tys. mieszkańców 5,85, dla miast liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców 5,48, dla miast od 101 do 500 tys. mieszkańców 5,13, dla miast największych (powyżej 501 tys. mieszkańców) 5,27 (C y b u l s k a 2012: 9–10).

być oceniane pozytywnie lub negatywnie przez miejscowych. Należy więc zadać pytanie, czy style życia tak różne dla różnych kategorii mieszkańców wsi (uzależnione od ich źródeł utrzymania, wysokości dochodów, kompetencji kulturowych, zakorzenienia we wspólnocie) (Podędworna 2010; Hałamska 2013) ewoluują w kierunku miejskich stylów życia (Marcouiller 1997 za: Heffner, Czarncki 2011: 30) i czy ta zmiana w jakiś sposób oddziałuje na subiektywny wymiar jakości życia mieszkańców danego obszaru?

Zależność między wykształceniem migrantów a jakością życia na wsi (mierzona poziomem wykształcenia jej mieszkańców) wydaje się dość oczywista. Kontrurbanizacja korzystnie oddziałuje na strukturę wykształcenia mieszkańców wsi, nasilając proces jej burżuazyjnienia (por. Hałamska 2016). Kierunek potencjalnej zależności między migracjami a poczuciem bezpieczeństwa na wsi jako elementem jakości życia nie jest już tak oczywisty. Z jednej strony motywem migracji, zwłaszcza osób zamożnych, może być chęć poszukiwania bezpiecznego miejsca do życia, z drugiej, ich własność może stanowić pokusę dla potencjalnych przestępców i obniżać poczucie bezpieczeństwa wśród miejscowej ludności zgodnie z powiedzeniem „Okazja czyni złodzieja” (por. Heffner, Czarncki 2011: 32). Nie jest również oczywiste, czy występuje jakiś związek między typami obszarów podlegających procesowi kontrurbanizacji a dobrobytem materialnym ich mieszkańców. Migracje mogą z jednej strony podnieść sprzedaż miejscowych wyrobów i usług, ale też, jeśli obszar staje się popularnym miejscem osiedlania się zamożnych mieszkańców miast, wpłynąć na podniesienie cen przynajmniej niektórych towarów i usług i tym samym osłabić budżety domowe miejscowej ludności.

A zatem, już analiza wybranych zmiennych przyjmowanych w Diagnostyce społecznej 2015 za składowe jakości życia wskazuje, iż zależność między różnymi typami obszarów podlegających procesowi kontrurbanizacji a jakością życia ludności napływowej i miejscowej mogą być bardzo złożone, co czyni podejmowaną problematykę jeszcze bardziej interesującą.

6. Wnioski

Kontrurbanizacja to jedno z najszerzej dyskutowanych zagadnień dotyczących przepływów miasto – wieś, na temat którego od dziesiątek lat prowadzone były i są liczne badania publikowane w setkach artykułów naukowych i książek. Jednocześnie w literaturze światowej coraz bardziej zwraca się uwagę na lukę badawczą w odniesieniu do tej problematyki w Europie Środkowo-Wschodniej, co koresponduje z wnioskami, jakie (na gruncie polskim już w połowie lat 90. XX w.) formułował J. Grzeszczak (1996).

W Polsce różnego rodzaju procesy społeczno-gospodarcze zachodzą później niż w krajach wysoko rozwiniętych. Dotyczy to m.in. procesów urbanizacyjnych.

Ruchy o charakterze kontrurbanizacyjnym, obserwowane w USA czy Europie Zachodniej już od lat 60. i 70. XX w., w naszym kraju rozpoczęły się z kilkudziesięcioletnim opóźnieniem. Obecnie obserwowane procesy migracyjne dają przesłanki, by sądzić, że zjawisko kontrurbanizacji w Polsce ma miejsce, jednak brak jest jak dotąd badań, które podejmowałyby próbę określenia jego skali, charakterystyki, wzorów przestrzennych, a także skutków – zwłaszcza dla obszarów peryferyjnych, do których napływają osoby z dużych ośrodków miejskich.

Ze względu na bardzo szerokie pojmowanie pojęcia kontrurbanizacji i różne sposoby jego definiowania, w artykule skupiono się na analizie tego zagadnienia w wąskim znaczeniu – jako migracji ludności z dużych ośrodków miejskich, często o charakterze metropolitalnym, w kierunku obszarów wiejskich. Przyjmując tę perspektywę, szeroki przegląd literatury międzynarodowej na temat tego zjawiska wskazuje na potrzebę jego analizy w kontekście jakości życia na wsi, która może warunkować skalę kontrurbanizacji, jej charakter oraz konsekwencje, tak jak kontrurbanizacja może oddziaływać na jakość życia na wsi.

Wskazane w niniejszym artykule propozycje problemów badawczych stanowią, naszym zdaniem, bardzo istotną przestrzeń dla interdyscyplinarnych, szerokich studiów z zakresu socjologii, geografii, ekonomii oraz dziedzin pokrewnych, które w najbliższym czasie powinny zostać zrealizowane. W przeciwnym razie luka pomiędzy wiedzą na temat omawianych procesów w Europie Zachodniej i pozostałych krajach wysoko rozwiniętych a Polską będzie się powiększać.

Bibliografia

- Andersen H. S. (2011), *Explanations for long-distance counter-urban migration into fringe areas in Denmark*, "Population, Space and Place", 17, s. 627–641.
- Andersen W. P., Papageorgiou Y. (1992) *Metropolitan and nonmetropolitan population trends in Canada, 1966–1982*, "The Canadian Geographer", 36, 2, s. 124–144.
- Beale C. L. (1974), *Rural development, population and settlement prospects*, "Journal of Soil and Water Conservation", 29, 1, s. 23–27.
- Beale C. L. (1976), *A further look at nonmetropolitan population growth since 1970*, "American Journal of Agricultural Economics", 58, s. 953–958.
- Berry B. J. L. (1976a), *The counterurbanization process: urban America since 1970*, "Urban Affairs Annual Review", 11, s. 17–30.
- Berry B. J. L. (1976b), *Urbanization and Counterurbanization*, Sage Publications, Beverly Hills.
- Berry B. J. L., Gillard Q. (1977), *The Changing Shape of Metropolitan America*, Ballinger, Cambridge.
- Bijker R., Haartsen T., Strijker D. (2012) *Migration to less-popular rural areas in the Netherlands: Exploring the motivations*, "Journal of Rural Studies", 28, s. 490–498.
- Bolton N. (1988), *The rural population turnaround: a case study of North Devon*, Unpublished Ph. D. Thesis, Plymouth Polytechnic, Plymouth.
- Bourne L. S., Logan M. (1976), *Changing urbanisation patterns at the margin: the examples of Australia and Canada*, [w:] B. Berry (red.), *Urbanization and Counterurbanization*. Sage Publications, Beverly Hills, s. 111–144.

- Bourne L. S., Simmons J. (1979), *Canadian settlement trends: an examination of the spatial pattern of growth, 1971–1976*, Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto, Toronto.
- Boyle P., Halfacree K., Robinson V. (2013) *Exploring Contemporary Migration*, Routledge, New York.
- Borys T., Knippschild R. (red.) (2014), *Jakość życia w obszarze przygranicznym – wzmocnienie ponadgranicznych przepływów dla wspólnego zrównoważonego rozwoju i planowania regionalnego*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław.
- Brierley J., Tod D. (1990), *Prairie and Small Town Survival: The Challenge of Agro-Manitoba*, Mellen, Lewiston.
- Brown D., Schafft K. (2002), *Leaving Athens: Narratives of counterurbanisation in time of crisis*, "Journal of Rural Studies", 32, s. 158–167.
- Cawley M. (1990), *Population change in the Republic of Ireland 1981–1986*, "Area", 22, 1, s. 67–74.
- Champion A. G. (1981), *Population trends in rural Britain*, "Population Trends", 26, 20–23.
- Champion A. G. (1987), *Recent changes in the pace of population deconcentration in Britain*, "Geoforum", 18, s. 379–401.
- Champion A. G. (1992), *Urban and regional demographic trends in the developed world*, "Urban Studies", 29, s. 461–482.
- Champion A. G. (1993a), *A decade of regional and local population change*, "Town and Country Planning", 62, 3, s. 43–45.
- Champion A. G. (1993b), *People in Britain – taking stock*, "Town and Country Planning", 62, 3, s. 42–45.
- Champion A. G. (1994), *Population change and migration in Britain since 1981: evidence for continuing deconcentration*, "Environment and Planning A", 26, s. 1501–1520.
- Champion A. G. (1998), *Studying counterurbanisation and the rural population turnaround*, [w:] P. Boyle, K. Halfacree (red.), *Migration into Rural Areas, Theories and Issues*, Wiley, Chichester, s. 21–40.
- Champion A. (2000), *Demography*, [w:] U. Gardiner, H. Matthews H. (red.), *The Changing Geography of the United Kingdom*, Routled London, New York, s. 169–189.
- Champion A., Vandermotten C. (1997) *Migration, counterurbanisation and regional restructuring in Europe*, [w:] H. Blotevogel, A. J. Fielding (red.), *People, jobs and mobility in New Europe*, John Wiley, Chichester, s. 69–90.
- Champion A. G., Watkins C. (1990), *People in the Countryside: Studies of Social Change in Rural Britain*, Paul Chapman, London.
- Cross D. (1990), *Counterurbanization in England and Wales*, Avebury, Adlreshot.
- Cybulska A. (2012), *Zaufanie społeczne*, komunikat CBOS nr 33/2012.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2015), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- D'Agostini L., Fantini A. (2008), *Quality of Life and Quality of Living Conditions in Rural Areas: Distinctively Perceived and Quantitatively Distinguished*, "Social Indicators Research", 89, s. 487–499.
- Dahms F. (1995), *Dying Villages, Counterurbanization and the Urban Field – a Canadian Perspective*, "Journal of Rural Studies", 11, 1, s. 21–33.
- Dahms F., McComb J. (1999), *Counterurbanization, Interaction and functional Change in a Rural Amenity Area – A Canadian Example*, "Journal of Rural Studies", 15, 2, s. 129–146.
- Dean K. (1986), *Counterurbanisation continues in Brittany*, "Geography", 71, s. 151–154.
- Foulkes M., Newbold K. B. (2008), *Poverty catchments: migration, residential mobility, and population turnover in impoverished rural Illinois communities*, "Rural Sociology", 73, s. 440–462.

- Gkartzios M. (2013), *Leaving Athens: Narratives of counterurbanisation in times of crisis*, "Journal of Rural Studies", 32, s. 158–167.
- Grzeszczak J. (1996), *Tendencje kontrurbanizacyjne w krajach Europy Zachodniej*, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, 167, Warszawa.
- Grzeszczak J. (1998), *Przesunięcie „miasto-wieś” w przemyśle krajów Unii Europejskiej*, Zeszyty IGiPZ PAN, 55, Warszawa.
- Halamska M. (2011), *Wiejskość jako kategoria socjologiczna*, „Wieś i Rolnictwo”, 1(150), s. 37–54
- Halamska M. (2013), *Życie na wsi: elementy stylu życia*, „Wieś i Rolnictwo”, 1(158), s. 25–43.
- Halamska M. (2016), *Zmiany struktury społecznej wiejskiej polski*, „Studia Socjologiczne”, 1(220), s. 37–66.
- Halfacree K. (1994), *The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s.*, "Sociologia Ruralis", 34, s. 164–189.
- Halliday J., Coombes M. (1995), *In Search of Counterurbanisation: Some Evidence from Devon on the Relationship between Patterns of Migration and Motivation*, "Journal of Rural Studies", 11, 4, s. 433–446.
- Heffner K., Czarniecki A. (red.) (2011), *Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Hugo G. (1986), *Australia's Changing Population: Trends and Implications*, Oxford University Press, Melbourne.
- Hugo G. (1994), *The turnaround in Australia: some first observations from the 1991 census*, "Australian Geographer", 25, s. 1–17.
- Hugo G., Bell M. (1998), *The hypothesis of welfare-led migration to rural areas: the Australian case*, [w:] P. Boyle, K. Halfacree (red.), *Migration into Rural Areas, Theories and Issues*, Wiley, Chichester, s. 107–133.
- Hugo G., Smiles P. (1985), *Urban-rural migration in Australia: a process view of the turnaround*, "Journal of Rural Studies", 1, s. 11–30.
- Jauhainen J. S. (2009), *Will the retiring baby boomers return to rural periphery?*, "Journal of Rural Studies", 25, s. 25–34.
- Joseph A., Cloutier D. (1991), *Elderly migration and its implications for service provision in rural communities: an Ontario perspective*, "Journal of Rural Studies", 7, s. 433–444.
- Joseph A., Keddie P., Smith B. (1988), *Unraveling the population turnaround in rural Canada*, "The Canadian Geographer", 32, 1, s. 17–30.
- Kajdanek K. (2012), *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Kamińska A. (2011), *Miastowi. Slow food i aronia losu*, Wydawnictwo Trio, Warszawa.
- Kontuly T., Wiard S., Vogelsang R. (1986), *Counterurbanization in the Federal Republic of Germany*, "Professional Geographer", 38, s. 170–181.
- Kowalczyk K. (2012), *Gotowość Polaków do współpracy w latach 2002–2012*, komunikat CBOS nr 19/2012.
- Lewis G. (2000), *Changing places in a rural world: the population turnaround in perspective*, "Geography", 85, 2, s. 157–165.
- Michalska-Żyła A. (2016), *Jakość życia na poziomie lokalnym*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica 56, s. 53–66.
- Mithell C. J. A., Briant C. R. (2009), *Counterurbanization*, [w:] R. Kitchin, N. Thrift (red.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier.
- Mithell C. J. A., Madden M. (2014), *Re-thinking commercial counterurbanisation: Evidence from rural Nova Scotia, Canada*, "Journal of Rural Studies", 36, s. 137–148.
- Mroziński K. (2013), *Zmiany jakości życia mieszkańców w gminie wiejskiej podlegającej suburbanizacji*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 320, s. 91–101.

- Murawska A. (2012), *Zmiany w poziomie i jakości życia ludności na obszarach wiejskich w Polsce*, "Journal of Agribusiness and Rural Development" 3(25), s. 169–180.
- Perry R., Dean K., Brown B. (red.) (1986), *Counterurbanization, Case studies of Urban to Rural Movements*, GeoBooks, Norwich.
- Podędworna H. (2010), *Styl życia mieszkańców wsi*, [w:] B. Łaciak (red.), *Polskie style życia. Między miastem a wsią. Kongres Obywatelski*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Popjakova D., Blazek M. (2015), *Verification of counterurbanisation process: example of the Ceske Budejovice region*, "Bulletin of Geography. Socio-economic Series", No. 27, s. 153–169.
- Rimkuvienė D. (2013), *Quality of Life of Rural Population: the Aspects of Income and Living Conditions*, "Economics and Rural Development", Vol. 9, No.1, s. 56–62.
- Robert S., Randolph W. G. (1983), *Beyond decentralization: the evolution of population distribution in England and Wales, 1961–1981*, "Geoforum", 14, s. 75–102.
- Rogala P. (2015), *Subiektywna jakość życia a cechy demograficzne badanej społeczności*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 378, s. 59–67.
- Rosner A. (2010), *Rola ruchu naturalnego i migracyjnego w procesie zmian przestrzennego rozkładu gęstości zaludnienia obszarów wiejskich*, „Wies i Rolnictwo”, 4(149), s. 42–56.
- Shucksmith M., Cameron S., Merriew T., Pichler F. (2009), *Urban–Rural Differences in Quality of Life across the European Union*, "Regional Studies", Vol. 43.10, s. 1275–1289.
- Shucksmith M., Chapman P., Clark G. (1998), *Rural Scotland Today: The Best of Both Worlds?*, Avebury, Aldershot.
- Simon M. (2014), *Exploring Counterurbanisation in a Post-Socialist Context: Case of the Czech Republic*, "Sociologia Ruralis", 54, 2, s. 117–142.
- Słaby T. (2007), *Poziom i jakość życia*, [w:] T. Panek, A. Sulc (red.), *Statystyka społeczna*, SGH, Warszawa.
- Spellerberg A., Huschka D., Habich R. (2007), *Quality of Life in Rural Areas: Processes of Divergence and Convergence*, "Social Indicators Research", 83, s. 283–307.
- Spencer D. (1997), *Counterurbanisation and Rural Depopulation Revisited: Landowners, Planners and Rural Development Process*, "Journal of Rural Studies", 13, 1, s. 75–92.
- Spoor M., Tasciotti L., Peleah M. (2014), *Quality of Life and Social Exclusion in Rural Southern, Central and Eastern Europe and the CIS*, "Post-Communist Economies", Vol. 26, No. 2, s. 201–219.
- Steenbekkers A., Simon C., Veldheer V. (2006), *Thuis op het Platteland: De Leefsituatie van Platteland en Stad Vergeleken. Sociaal en Cultureel Planbureau*, The Hague.
- Szymańska D., Biegańska J. (2011), *Obszary podmiejskie dużych miast w Polsce w świetle migracji stałych*, [w:] M. Soja, A. Zborowski (red.), *Człowiek w przestrzeni zurbanizowanej*, IGiG UJ, Kraków.
- Twardzik M. (2011), *Rodzaje relacji między właścicielami drugich domów a mieszkańcami wsi*, [w:] K. Heffner, A. Czarniecki (red.), *Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 113–127.
- Wamsley D. J., Epps W. R., Duncan C. J. (1998), *Migration to the New South Wales north coast 1986–1991: Lifestyle motivated counterurbanisation*, "Geoforum", 29(1), s. 105–118.
- Woźniak M. (2015), *Jakość życia społeczeństwa jako główny cel rozwoju obszarów wiejskich woj. Podkarpackiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 378, s. 68–75.
- Zajda K. (2011), *Nowe formy kapitału społecznego wsi. Studium przypadku lokalnych grup działania z województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zelinsky W. (1971), *Is nonmetropolitan America being repopulated? The evidence from Pennsylvania's minor civil divisions*, "Demography", 15, s. 13–39.

Magdalena Dej, Katarzyna Zajda

COUNTER-URBANISATION AND QUALITY OF LIFE IN RURAL AREAS

Summary. The article deals with the matter of counter-urbanisation and its relation to quality of life as a topic for the further research which should be carried out in Poland due to the gaps in existing knowledge. The understanding of the concept of counter-urbanisation was outlined and a broad overview of recent international literature concerning the subject was presented in the first part of the article.

A special attention was paid to the works which indicate the need for research in Central and Eastern Europe. In the further part, the different motives for migration to peripheral rural areas, especially in the context of relation between counter-urbanisation processes and quality of life, were analysed. The focus was put on both positive (migration to rural areas motivated by the desire to improve the quality of life) and negative (migration to rural areas motivated by lower cost of living or by the obligation to take care of close relatives) factors. In the final part of the article, the authors propose a number of research questions concerning Polish context of the subject which should be a matter of an interdisciplinary study involving geography, sociology and other social sciences.

Keywords: counter-urbanisation, quality of life, rural areas.